

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора

Голубович Інни Володимирівни

на дисертаційне дослідження

Міхальнової Юлії Олександрівни

на тему «**Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури**

особистості: проблема агапелогічного підходу»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі знань 03 – Гуманітарні науки

за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості є вкрай актуальним науковим завданням у декількох суттєвих вимірах. На глобально-цивілізаційному рівні людство майже раптово опинилось у вкрай небезпечному світі: локальні війни, безліч міжнародних конфліктів, зростаюча хвиля тероризму і тоталітаризму, зневага до міжнародного правового порядку при наявності усталеної системи міжнародних правових інституцій, які виявляють свою недостатню ефективність. Найкращі світові експерти попереджають про глибинну кризу сучасної правової культури та необхідність переглянути і поновити її базові засади. На національно-державному рівні: повномасштабна воєнна агресія РФ проти України також стала потужним викликом для системи права нашої країни, вона виявила великі проблеми з функціонуванням правової культури та станом правосвідомості в суспільстві.

На індивідуально-особистісному рівні (а саме цей рівень є домінуючим в даному дисертаційному дослідженні) також ситуація з правовою культурою та рівнем правосвідомості може бути оцінена як кризова. Тому і філософія стоїть перед викликами даної багатомірної кризи. На мій погляд, свою важливу евристичну і одночасно публічну, громадянську місію можуть виконати лише ті теоретичні роботи в даному напрямку, які осмислюють глибинну синтетичну єдність права, моралі, людяності, які звертаються до рівня онтології соціокультурного світу. Саме такі онтологічні і синтетичні інтенції притаманні дисертаційній роботі Юлії Міхальнової. Отже, обрана тема дисертаційного дослідження «Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості: проблема агапелогічного підходу», безсумнівно, є важливою та актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

На користь актуальності досліджуваної проблеми свідчить те, що базовою основою дослідження став тематичний план науково-дослідної роботи Університету Ушинського, а дисертація виконана відповідно до комплексної наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Розвиток творчої особистості в сучасному соціально-філософському пізнанні» (реєстраційний номер 01220000076). Тему дисертаційного дослідження було затверджено вченою радою Університету Ушинського (протокол № 6 від 30. 12. 2021 р.)

Наукова новизна та практична значущість одержаних результатів.

Варто вказати на наукову новизну та практичну значущість здійсненого Юлією Міхальновою цілісного комплексного дослідження онтологічної сутності правової культури особистості як феномена соціокультурного буття на методологічних засадах агапелогічного підходу. Авторкою вперше окреслено теоретико-методологічні та праксеологічні контури агапелогічного підходу в соціально-філософському контексті та в міждисциплінарному просторі гуманітарного знання; обґрунтовано використання агапелогічного підходу в дослідженні правової культури особистості (с. 24). Саме ці позиції наукової новизни я вважаю найбільш суттєвими. Вони розкриваються і конкретизуються в інших пунктах, найбільш значущими серед яких є наступні: а) окреслені смислові параметри агапелогічного лексикону та дискурсу (агапічна соціальність, агапічна життєтворчість, агапелогічність буття тощо); б) визначено принципи побудови соціального життя на агапелогічних засадах - це синтетична єдність, в якій всі елементи пов'язані між собою: «любов-мудрість - розум/розумність - справедливість»; в) надано авторську інтерпретацію базових термінів та концептів правового лексикону (правова культура особистості, природне та позитивне право, правова ментальність, правові цінності, архетипи, мотивації, правова поведінка тощо); г) здійснений порівняльний аналіз агапелогічного та аксіологічного підходів у дослідженні правової культури особистості, обґрунтовано їх специфіку та сфери застосування; г) висвітлені агапічні основи соціальності у традиції української філософії (Г. Сковорода, П. Юркевич, В. Туренко та ін).

Підкреслимо, що всі ці позиції складають цілісну глибоко продуману архітектоніку. Вихідні презумпції високого рівня абстракції підкріплюються аргументами теорій мезорівня (середнього рівня), історико-філософськими екземплярами і праксеологічними позиціями. Наявна єдність та взаємодоповнюваність онтологічних, епістемологічно-методологічних,

соціально-філософських та філософсько-антропологічних чинників. Слід також щиро вітати спробу дисертантки реактуалізувати в авторській моделі класичну спадщину української філософії, виявити нові актуальні смисли філософії серця. Тому цілісна побудова наукової новизни в дисертаційному дослідженні Юлії Міхальнової є цілком переконливою і обґрунтованою.

Відмітимо практичну значущість проведеного дослідження, що полягає в можливості використання авторської моделі для викладання навчальних предметів спеціальності 033 Філософія у ВНЗ, а також для удосконалення нормативно-правової та державотворчої діяльності в нашій країні.

Повнота викладу матеріалу дисертації в публікаціях.

Основні теоретичні положення та отримані результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях авторки, 4 статті надруковано в наукових фахових виданнях України, 1 – в науковому зарубіжному виданні, 7 праць апробаційного характеру.

Зміст публікацій здобувача, спрямованість міжнародних наукових конференцій, де відбулась апробація основних наукових положень та результатів дисертації, повною мірою розкривають дослідницьку проблему. Загалом вважаємо, що матеріали дослідження пройшли належну апробацію.

Ступінь обґрунтованості наукових положень.

Уважне ознайомлення з текстом дисертації Юлії Міхальнової дає підстави стверджувати, що основні положення щодо онтологічної сутності правової культури особистості як феномена соціокультурного буття та контурів його філософсько-рефлексивного осмислення на методологічних засадах агапелогічного підходу презентовано логічно та переконливо. Результати дослідження чітко сформульовані у висновках. На достатньо високому теоретичному рівні представлено всі необхідні структурні елементи дослідження, його науковий апарат. Об'єктом роботи постає права культура особистості, предметом - філософська рефлексія правової культури особистості крізь призму агапелогічного підходу. Здобувачкою чітко визначена мета та відповідні завдання дослідження, що й зумовили логіку розгортання її наукового пошуку та результативність наукового доробку. Зазначимо, що об'єкт, предмет та мета дослідження чітко узгоджені між собою в змістовному та стильовому відношеннях, як передбачається нормативними вимогами до даного жанру наукових робіт.

Зазначивши, що дисертаційне дослідження в цілому досягло своєї мети, перейдемо до аналізу власне тексту дисертації. Вище ми сконцентрували увагу

на принципово важливих та найбільш теоретично значущих її елементах – методологічних засадах, науковій новизні та загалом евристичному потенціалі роботи. Цьому буде підпорядковане подальше звернення до змісту конкретних розділів та підрозділів і оцінка того, наскільки вони відповідають авторським висновкам та чи вирішують на належному рівні поставлені завдання.

Дисертаційне дослідження має чітку структуру, в кінці кожного розділу та підрозділів робляться самостійні висновки. Між усіма розділами і підрозділами простежується логічний взаємозв'язок і послідовність викладу результатів дослідження. Дисертація складається з трьох розділів.

Перший розділ дисертації «Правова культура особистості у філософській рефлексії» містить дві підрозділи. В першому підрозділі першого розділу Юлія Олександрівна окреслює поняттєве поле свого дослідження, здійснює глибоку археологію (у сенсі М. Фуко) головних базових концептів «культура», «правова культура», «правова культура особистості», «агапічна соціальність». Цілковитим підтримуємо стратегію репрезентації та реактуалізації поняттєвого поля - від всезагальної «культури» як родового поняття авторка рухається до визначення конкретного видового поняття «правова культура особистості». Можна поставити під сумнів такий занадто широкий контекст як культура в цілому. Але я згодна зі стратегією дисертантки, яка проводить дослідження на рівні соціальної онтології, тобто глибинних засад соціокультурного світу. В межах онтологічного напрямку перегляд, критика, ревізія базових концептів є обов'язковою процедурою. Також обов'язковим я вважаю визначення “галузевого” напрямку філософського дослідження (маю на увазі конкретні галузі та розділи філософії). Таке самовизначення та обґрунтування соціально-філософського характеру дослідження здійснено у другому підрозділі першого розділу. Як справедливо підкреслює дисертантка (с. 26) це відкриває можливість використовувати категоріально-понятійний апарат соціальної філософії для комплексного аналізу «правової культури» та її різновидів. Тому я цілком підтримую логіку викладу та методологічні настанови першого розділу.

Другий розділ «Методологічні основи дослідження правової культури особистості: між аксіологічним та агапелогічним підходами» присвячений виявленню евристичних можливостей аксіологічного та агапелогічного підходів до феномену правової культури особистості. Аксіологічний підхід до аналізу правової культури суспільства і особистості має достатньо довгу історію існування, він фіксує ціннісно-нормативну природу права, яка зближує право і мораль в даному аспекті. Цей підхід, як переконливо демонструє Юлія Міхальова, має потужний інтелектуальний ресурс і свої переваги. Проте,

дисертантка виявляє його недостатність і певну обмеженість, коли зазначається про рівень соціокультурної онтології. Дисертантка слушно зауважує, що саме агапелогічний підхід дозволяє цілісно та гармонійно проаналізувати онтологію правової культури особистості. Ця констатація не є декларативною. Вона підкріплена дескрипцією і аналітикою агапелогічного підходу та відповідного режиму мислення. Любов, гармонійність, цілісність, свобода, творчість, справедливість, щастя - ось лише деякі важливі «агапічні слова», що складають основу агапелогічного підходу до правової культури особистості.

В третьому розділі «Правова культура особистості в соціокультурному просторі сучасного суспільства: перспективи практизації агапелогічного підходу» у найбільшій мірі проявляється міждисциплінарний характер даного дисертаційного дослідження. Розглядаючи праксеологічні аспекти агапелогічного підходу до правової культури особистості в реаліях сучасної України, Юлія Міхальова спирається на результати соціологічних досліджень, долучає напрацювання соціальної психології, юриспруденції тощо. В центрі уваги даного розділу - концепт правової ментальності як один з найважливіших чинників правової культури, структуру якої, за авторським визначенням складають такі елементи: правосвідомість, правові цінності, правова поведінка тощо. Правова ментальність розглядається як інтегрально-синкретичне утворення, в якому життєві сенси (цінності) становлять моделюючу домінанту його відчуття, сприйняття та ставлення до соціальної дійсності. Через концепт правової ментальності глибинні підвалини онтології правової культури поєднуються з її конкретним етосом і праксисом в драматичній історичній ситуації націотворення та державотворення, в якій зараз знаходиться Україна. Практиологічний акцент авторка посилює зверненням до положення зафіксованого в Конституції України, де закріплено «прагнення українського народу розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу».

Огляд тексту дисертаційного дослідження дозволяє високо оцінити головні позиції та пункти, які містяться в розділах тексту і які зафіксовані у висновках. На дисертаційну роботу Юлії Міхальнової можна буде орієнтуватися у подальшій розробці вкрай актуальної теми філософсько-онтологічних засад дослідження правової культури особистості.

Оцінка змісту й оформлення дисертації.

Відмітимо, що дисертаційна робота добре структурована і відповідає встановленим вимогам щодо оформлення. Стиль викладу в ній наукових положень, матеріалів досліджень, висновків зрозумілий та доступний для сприйняття.

Ознайомлення з текстом дисертації Юлії Олександрівни Міхальнової дає підстави стверджувати, що дана наукова робота є цілісною, самостійною, завершеною працею, що пройшла належну апробацію та відповідає вимогам, що ставлять МОН України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Позитивно оцінюючи результати, представленої Юлією Міхальновою дисертаційної роботи, слід висловити деякі зауваження та побажання, що мають дискусійний характер:

По-перше, обгрунтовуючи теоретико-методологічну базу дослідження у вступі Ви зазначаєте: «Теоретичні основи дослідження обумовлено філософськими, соціологічними, культурологічними концепціями та положеннями, пов'язаними прямо або опосередковано з феноменом правової культури особистості» (с. 21). На мій погляд, у такому вигляді теоретико-методологічна база презентована недостатньо розгорнуто. Тут акцентована міждисциплінарність - філософські, соціологічні, культурологічні дисциплінарні напрямки - але не вказані конкретні змістовні філософські традиції, в межах яких розгортається дослідження обраної проблематики. Далі, в основному тексті представлено розмаїття дотичних до теми концепцій. Але не дуже зрозуміло з викладу, якій саме концептуальній моделі, що дозволяє здійснювати міждисциплінарний синтез, віддає перевагу дисертантка. Уточніть, будь ласка, Ваші власні дослідницькі пріоритети.

По-друге, звернемося до запропонованого агапелогічного підходу, який є теоретико-методологічним фокусом дослідження. Щиро вітається спроба дисертантки представити даний підхід в його цілісності, її аналітика «агапічних слів» (за висловом відомого українського філософа-антикознавця В. Туренка, саме його теорія античної філософії любові стала одним з потужних теоретичних джерел дисертаційної роботи). Але не до кінця зрозуміло як співвідносяться між собою елементи «агапелогічного дискурсу»: агапелогічність буття, агапелогічна реальність, агапічна соціальність, агапічна життєтворчість тощо? Це питання потребує відповіді та уточнення як на загальному рівні соціально-філософської теорії, так і на рівні конкретної проблематики дисертації - правової культури особистості.

По-третє, в духовній і інтелектуальній культурі людства достатньо часто різними мислителями формувались ідеї та концепції, пов'язані з ідеальною соціальністю, яка побудована на засадах любові, рівності, справедливості, братства, взаємоповаги тощо. І завжди головна претензія до такого роду побудов полягала в тому, що вони нібито нежиттєздатні, утопічні, далекі від

реального недосконалого життя. Аргументуйте, будь ласка, як Ваша версія агапелогічного підходу, Ваші агапелогічні моделі можуть бути захищені від претензій щодо їх утопічності.

Зазначені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок.

Враховуючи актуальність досліджуваної проблеми, наукову новизну положень дисертаційної роботи, обґрунтованість, достовірність, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, можна вважати, що дисертація Юлії Олександрівни Міхальнової «Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості: проблема агапелогічного підходу» має завершений, цілісний, авторський характер і відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Юлія Олександрівна Міхальова заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент –

Доктор філософських наук, професор,
професор, завідувачка кафедри філософії
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Інна ГОЛУБОВИЧ

Підпис громад. *Інна Голубович*
посада *зав. каф. філ.*
ЗАВІРЯЮ:
Проректор ОНУ імені І. І. Мечникова
Запорожченко О. В.